OMKRING DE UNDERUDVIKLEDE LANDES PROBLEM

Af P. Nørregaard Rasmussen

1. Litteraturen omkring de underudviklede landes problemer har gennem efterkrigsårene været støt voksende. Fra alle synspunkter må man glæde sig over dette. En stor del af denne litteratur giver direkte eller indirekte udtryk for det synspunkt, at det egentlig væsentlige politiske problem i dag og i overskuelig fremtid er de underudviklede områder. En konsekvens af dette synspunkt må være, at den kolde krig og øst-vest problemerne i virkeligheden optager en alt for stor del af vore tanker, vor energi og vore avisspalter. Det altoverskyggende problem – som ville give øst-vest spørgsmålet et ganske andet perspektiv – vil således opfattet være, at den overvejende del af jordens befolkning lever under uhyrlige vilkår, hvor respekten for mennesket er næsten lig nul. Gives der en mere frugtbar tanke?

2. I denne situation er handling naturligvis det, som tæller. Det er velkendt, at der til dato kun er faldet dråber i havet. Dette kan imidlertid næppe forringe værdien af de undersøgelser og ideer, som er repræsenteret i den herom handlende litteratur. Det må under alle omstændigheder være af helt central betydning, at man så tidligt og så hurtigt som muligt får en forestilling om, hvilke veje man kan gå, og hvilke, der fører lettest frem mod målet.

Til belysning af dette synes økonomiske og statistiske undersøgelser over de underudviklede områder at tælle blandt de vigtigste bidrag. I denne artikel skal opmærksomheden særlig samles omkring nogle undersøgelser, som er foretaget ved en af FN's regionale kommissioner: Economic Commission for Latin America (ECLA).

3. Forinden kan det måske være nyttigt at forsøge at give et indtryk af vanskelighederne ved sådanne undersøgelser. Præcise angivelser er udelukkede. En overvældende vanskelighed er netop, at man løber panden mod en mur i forsøgene på at skaffe præcise oplysninger om disse såkaldt underudviklede områder, hvor manglende organisation, uvidenhed hos befolkningen og administrationen samt fattigdommen har forhindret og forhindrer indsamling og bearbejdelse af de fornødne statistiske oplysninger. Selv de mest elementære tal mangler – f. ex. fandtes i hvert fald op til 1950 kun meget grove skøn for Kina's befolkning, som måske løber op til omkring 20 % af jordens samlede befolkning (på op mod 2½ milliard). I en oversigt over nationalindkomsten i 1949 i 70 lande,

som for et par år siden blev udsendt af FN's statistiske afdeling[1], er tillige angivet befolkningstallene for disse lande. Det viser sig, at af den samlede befolkning på over 2 milliarder har man måttet skønne sig til omkring en trediedel. Dette nævnes som illustration til de store vanskeligheder, som rejser sig og i mangfoldige tilfælde helt forhindrer en blot nogenlunde tilfredsstillende økonomisk-statistisk analyse af de underudviklede områder.

Det er da helt åbenbart, at hvis man vil frem til noget så centralt for hele problemet som at sammenligne indkomsten i de forskellige lande, møder man uoverstigelige vanskeligheder.

Det synes for det første meget svært at få noget meningsfyldt ud af indkomstsammenligninger mellem landene, og ganske særligt i dette tilfælde, hvor forskellene i levevis og naturel afviger så stærkt fra hinanden, som tilfældet er.

For det andet rejser der sig et uhyre vanskeligt problem, når man skal sammenligne områder med forskellig møntenhed og forskellige „leveomkostninger". Det er således velkendt, at den officielle, øjeblikkelige vekselkurs vil kunne være vildledende – det er betydelig bedre at have en indkomst på 6920 kr. i Danmark end 1000 dollars i U.S.A. Endnu mere åbenbart urimelig bliver anvendelsen af valutakurserne, når et land noterer flere forskellige kurser på samme fremmede valuta, således som det f. ex. er tilfældet i Argentina.

For det tredie er det klart, at når man som anført savner helt elementære oplysninger – som f. ex. om befolkningens størrelse – vil forsøg på at bestemme nationalindkomsten i de forskellige lande blive mere end svævende. Netop bestemmelse af nationalindkomsten er så vanskelig, at man selv for lande, hvor de statistiske oplysninger er „rigtige", må antage, at fejlgrænserne er endog meget store[2].

For at motivere selve udgangspunktet – at meget store dele af jordens befolkning lever en ganske umenneskelig tilværelse – er det naturligvis ikke nødvendigt at anstrenge sig. Men rent bortset fra at dette kvalitative udsagn selvfølgelig i videst muligt omfang burde underbygges med konkrete tal, så vil selve arbejdet på at ændre disse forhold kræve en ganske anderledes strøm af oplysninger.

4. Det har i særlig grad været de internationale organisationer – og da især FN – som har taget initiativet til at undersøge de økonomiske problemer omkring de underudviklede lande[3]. Det er da også herfra at en væsentlig del af arbejdet på at hjælpe til en forbedret og forøget indsamling af statistisk materiale er udgået. Og det er FN's sekretariat, som har foretaget en væsentlig del af de senere års undersøgelser over problemerne[4].

Den første af disse undersøgelser, der var blevet påbegyndt før problemet med krigens afslutning blev akut (for Europa og U.S.A.), udsendtes af Folke-

---

[1] *National and Per Capita Incomes, Seventy Countries – 1949,* Statistical Office of the United Nations, Statistical Papers, Series E, No. 1, New York, 1950.

[2] Nogle antager således, at der for USA's nationalindkomsttal findes en fejlgrænse på en halv snes procent. Se Oskar Morgenstern, *On the Accuracy of Economic Observations,* Princeton 1950, pp. 73–85.

[3] Se Carl Iversen, „De sidste års internationale bestræbelser for at ophjælpe mindre udviklede lande", *Axel Nielsen til minde,* København 1951.

[4] Jfr. de i Carl Iversen's artikel anførte værker.

forbundet i 1945: *Industrialization and Foreign Trade*[1]. Bogen blev til under krigen (under ledelse af Folke Hilgerd) og er alene ved sin samling og bearbejdning af produktionsindex for en lang række år for forskellige lande et standardværk. Den bør nævnes i denne forbindelse, dels fordi dens problemstilling er direkte anvendelig på de underudviklede områder, dels fordi den undertiden overses i den almindeligt refererede litteratur.

Det vil naturligvis føre for vidt at give et referat af alle de foretagne undersøgelser. Som allerede nævnt skal denne artikel da også koncentrere sig omkring nogle enkelte undersøgelser, som er foretaget af ECLA's sekretariat. Problemstillingen i disse arbejder er formentlig i høj grad bestemt af de særlige spørgsmål, som rejser sig for Mellem- og Sydamerika. Imidlertid er dette område – med næsten 150 mill. indbyggere – af stor interesse i sig selv, og hertil kommer, at problemerne for andre uudviklede områder på en lang række områder formentlig vil vise sig at være analoge, omend de enkelte lande naturligvis ofte vil have specielle, dominerende problemer.

5. De arbejder, som her skal omtales[2], er alle skrevet af eller i hvert fald udarbejdet under ledelse af Raul Prebisch, som nu er ECLA's generalsekretær. Da de nedenfor refererede opfattelser er „gemt" i disse officielle rapporter, synes der alene af den grund god anledning til at fremdrage dem – også fordi de – såvidt mig bekendt– ikke har været taget tilstrækkeligt i betragtning i de sidste års diskussion. Dette så meget mere, som der er tale om både originale og meget inspirerende bidrag.

6. Igennem de sidste 100 år har fordelingen af total produktion og indkomst på de forskellige lande tilsyneladende haft en tendens til at blive mere og mere ulige. Denne tendens bliver endnu tydeligere, hvis man betragter produktion og indkomst pr. indbygger i de forskellige lande. Det er næppe så svært at forklare de afgørende ændringer, som har fundet sted i produktionens og produktivitetens fordeling. Store – og stadigt øgede – forskelle i både det „naturgivne" kapitalapparat (agerjord, energiresourcer, mineraler o. s. v.) og det producerede (veje og baner, fabrikker etc.) vil sammenholdt med forskellene i almindelig kulturel standard – herunder viden om produktionsprocessens tilrettelæggelse – bidrage væsentligt til at forklare det skete. Dette gælder ikke mindst, når man tager i betragtning, at økonomisk fremskridt har en tendens til at blive selvforstærkende: En forøget produktion og indkomst (pr. individ) vil via den heraf afledte større opsparing kunne forøge kapitalapparatet (flere fabrikker, flere maskiner, o.s.v.) med deraf følgende forøget produktion. Man har også udtrykt dette på den paradoksale (og kun tilsyneladende intetsigende) måde: de fattige lande er fattige, fordi de er fattige!

Nu anføres det imidlertid (ECLA I), at man på forhånd kunne vente, at de fordele, der tilfalder et område, som således er foran i udvikling ville blive

---

[1] League of Nations 1945.

[2] Nemlig: *The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems*, United Nations 1950, *Economic Survey of Latin America 1949*, United Nations 1951 og *Theoretical and Practical Problems of Economic Growth*, E/CN. 12/221, 18. May 1951 (stencileret). – I det følgende vil der blive henvist til disse ved henholdsvis ECLA I, ECLA II og ECLA III.

spredt til andre områder. Der lægges megen vægt på, at dette ville kunne ske via ændringer i forholdet mellem priserne på de underudviklede landes import- og eksportvarer (jfr. ECLA II, p. 55): Når der indtræder specielle, store produktivitetsstigninger i visse lande, medfører det, at andre lande bliver relativt underudviklede. Man skulle imidlertid vente, at den stigning i realindkomst, som viser sig i den førstnævnte gruppe af lande, efterhånden ville blive spredt ud – fra „centrum" til „periferien" – til de relativt tilbagestående lande, idet priserne på de varer, der produceres i landene med den (relativt) kraftige produktivitetsstigning, skulle falde, hvorved de underudviklede lande vil kunne forøge deres importmængde ved samme exportmængde. Ved ændringer i bytteforholdet i udenrigshandelen (terms of trade), skulle man således få en spredning af den voksende realindkomst[1].

7. Erfaringerne viser imidlertid at en sådan spredning mellem landene af produktivitetsstigningens fordele har ikke fundet sted. Årsagen hertil skulle være (ECLA I, p. 15) at realindkomststigningerne blev „spist op" af vedkommende områdes egne indbyggere via lønstigninger. Disse lønstigninger har igen kunnet gennemføres og fastholdes, dels fordi arbejdskraften ikke har bevæget sig frit mellem landene, dels fordi den internationale handels udlignende tendenser for lønningerne kun har virket ganske svagt.

Dette synspunkt støttes videre ved en henvisning til, at den omtalte mekanisme faktisk har virket indenfor samme område (land) i den forstand, at fordelene ved produktivitetsforbedringer i enkelte erhvervsgrene her – i det lange løb – er blevet spredt ud til alle sektorer via lønstigninger[2] (jfr. f. ex. ECLA I, p. 16).

Udviklingen har som nævnt ikke givet en jævn spredning af realindkomststigningerne ud over alle lande. Netop derfor findes der „underudviklede lande" i dag. Årsagerne hertil skulle da bl. a. være (ECLA I, p. 10):

„*For det første:* Priserne er ikke faldet samtidig med de tekniske fremskridt; thi mens på den ene side omkostningerne tenderede mod at falde som følge af højere produktivitet, så steg på den anden side foretagernes og produktionsfaktorernes pengeindkomst. Når indkomsten øgedes stærkere end produktiviteten, steg priserne i stedet for at falde.

For det andet: Hvis indkomststigningerne i det industrielle centrum såvel som i periferien havde været proportionale med den respektive produktivitetsstigning, ville prisforholdet mellem primære og forarbejdede produkter være blevet det samme, som hvis priserne var faldet ligefremt proportionalt med produktiviteten. Prisforholdet ville derfor – når industriens produktivitet voksede stærkest – have bevæget sig til gunst for de primære produkter.

---

[1] Den således beskrevne mekanisme fremstilles i ECLA I som identisk med den klassiske teoris. Nu er „klassikerne" jo et meget brugt – og misbrugt – „begreb". Hvis man ser efter f. ex. hos John Stuart Mill, finder man imidlertid faktisk også synspunkter, som peger i denne retning, jfr. således *Principles of Political Economy,* Book IV, især kap. II og III. Hos flere af forrige århundredes kendte navne – kun en mindre stikprøve er blevet taget i denne anledning – finder man ganske lignende synspunkter.

[2] Dette spørgsmål – som indebærer en analyse af samspillet mellem sektorerne i samme land ved forskellig produktivitetsudvikling – er indgående behandlet af Colin Clark, *The Conditions of Economic Progress,* London 1940, 2. udg. London 1951, jfr. Jean Fourastié, *Le grand espoir du XXe siècle,* Paris 1949.

For det tredie: Da, som vist, forholdet faktisk bevægede sig imod de primære produkter i perioden mellem 1870erne og 1930erne, er det klart, at foretagernes og produktionsfaktorernes indkomst i centret steg relativt stærkere end produktiviteten, mens i periferien indkomststigningen var mindre end produktivitetsstigningen."

Da disse argumenter indtager en central stilling i alle anførte undersøgelser (ECLA I, II og III), synes det umagen værd at drøfte dem lidt nøjere.

(I parentes bemærket kan det andet ovenfor citerede punkt vel næppe være rigtigt. Hvis indkomststigningen netop er lig produktivitetsstigningen, er det svært at se, hvordan forskelle mellem produktivitetsstigningen i forskellige områder kan afstedkomme ændringer i bytteforholdet mellem de forskellige områders produkter. Da dette punkt ikke er af nogen særlig betydning for argumentationen, vil det ikke blive omtalt nærmere).

8. Et helt afgørende problem vil åbenbart være følgende: Lad land A producere een vare og land B en anden vare; lad der eksistere en handel mellem de to områder; vil fordelen af en speciel produktivitetsstigning i land A kunne spredes jævnt over A og B *alene* ved ændringer i bytteforholdet? – Der skal ikke i denne forbindelse gives en generel løsning på dette spørgsmål. Opmærksomheden skal blot henledes på det helt oplagte forhold, at selv om udenrigshandelen indgår med en meget høj procent i nationalindkomsten, og selv om bytteforholdet ændres endog meget kraftigt, vil man alligevel få relativt små ændringer af realindkomsten. Lad således import (= eksport) udgøre ⅓ af nettonationalindkomsten, hvilket er en meget høj importkvote. En så kraftig ændring som f. ex. 25 % af bytteforholdet, hvilket turde være en ganske sensationel forskydning, vil i dette tilfælde (kun) give en realindkomstændring på godt 8 %.

Hvad nu end resultatet heraf måtte blive, så er det i hvert fald hævet over enhver tvivl, at det på grund af arbejdskraftens og kapitalens immobilitet (mellem lande) har været muligt at gennemtrumfe særlig store lønstigninger i de lande, hvor produktiviteten er steget særlig kraftigt. Og heraf følger, at i hvert fald en del af forklaringen på, at man har fået fænomenet „underudviklede lande" kan formodes at være manglende prisreaktion overfor produktivitetsforbedringer, eller sagt med andre ord, at bytteforholdet ikke har bevæget sig til gunst for de lande, som har været bagefter i det økonomiske fremskridt, i det omfang, som i og for sig var „muligt".

9. Som ovenfor nævnt synes meget at tale for, at ECLA-undersøgelserne har fat i noget særdeles væsentligt, når der lægges så stor vægt på bytteforholdets udvikling. Selv om dette måske ikke kan forklare det hele, så vil det dog være et væsentligt, hidtil overset moment. Det vil dog åbenbart også være nødvendigt at tage hensyn til andre forhold. Her skal blot nævnes, at på grund af ejendomsfordelingen i de underudviklede lande, hvor væsentlige dele af erhvervslivet ejes af indbyggere i de højt udviklede lande, vil stigende indtjeningsevne for de underudviklede lande i et vist omfang blive unddraget disse lande og vil i stedet vise sig som forøgede udbytter i Vesteuropa og U.S.A. Herved bliver det de højt udviklede lande, som kommer til at nyde godt af fremskridt for de underudviklede lande, som således vil forblive underudvik-

lede. Dette er naturligvis kun eet forhold blandt flere, som gør sig gældende. Men det fortjener dog at fremhæves.

Videre kan man med rette spørge, om den forøgede realindkomst i de højt udviklede lande ikke før eller senere vil vende sig mod de underudviklede landes produkter og således give „en spredning". Dette vil utvivlsomt ske, men virkningen vil være afsvækket, dels fordi kun en del af realindkomststigningen viser sig i form af forøget vareefterspørgsel, dels fordi det synes som om forbruget af råmaterialer har været faldende i forhold til færdigvareproduktionen.

Det må imidlertid ikke overses, at bytteforholdet for de højt udviklede lande (taget under ét) meget vel kan vise en forbedring uden at dette behøver at betyde en tilsvarende forværring for de underudviklede lande (taget under ét). Mellem exporten af råvarer fra de underudviklede lande og den tilsvarende import heraf i de højt udviklede lande ligger nemlig en transport, hvis „produktivitet" faktisk er blevet forøget overordentlig stærkt. Analogt kan importen af færdigvarer i de underudviklede lande falde i pris på grund af forbedret transportteknik, uden at dette behøver at betyde et prisfald på de højt udviklede landes exportvarer. Hvis dette sker vil man åbenbart alt andet lige netop få en „spredning" af produktivitetsfordelene, som for de underudviklede lande kan vise sig derved, at bytteforholdet ikke forværres så meget, „som det ellers ville have gjort".

10. ECLA-undersøgelsernes hypotese synes bl. a. frugtbar, fordi spørgsmålet umiddelbart stilles i empirisk form. Problemet bliver jo nemlig at undersøge, i hvilket omfang produktivitetsændringer har givet anledning til ændringer i de relative priser. Det vil ligge udenfor denne artikels rammer at undersøge dette i detailler – et arbejde, som i det mindste ville kræve et større værk.

Man kunne i en sådan undersøgelse koncentrere sig om enkelte varer og sammenholde produktivitetsændringer med prisændringer. En sådan undersøgelse vil formentlig give et meget uensartet billede. Man nævner således ikke alene kuriosa – som at hovedtøjet til en hest i middelalderen kostede mere end hesten – men også de store prisfald på grund af forøget produktivitet i transporten, som bl. a. påvirkede råvaremarkedet føleligt i sidste halvdel af det 19. århundrede. Aluminium er et andet kendt eksempel – som følge af tekniske fremskridt var prisen lavere efter den anden verdenskrig end før den første. Colin Clark mener faktisk at kunne fastslå, at fordelene ved forøget produktivitet gives videre til konsumenterne i form af prisfald – således som en rendyrket frikonkurrenceteori da også måtte forudsætte[1].

I ECLA II (p. 77) nævnes også, at „en af årsagerne til Japans stærke konkurrence på verdensmarkedet – særlig i det britiske marked – ligger i det faktum, at fordelene ved tekniske fremskridt i dette tilfælde tenderede mod at blive spredt til resten af verden i højere grad end tilfældet var for andre industrilande".

En anden metode ville være at undersøge større grupper af varer. Man skulle da i denne forbindelse sammenholde prisudviklingen for en samling af

---

[1] Colin Clark, anførte arbejde, 2. udg., pp. 288 og 289, jfr. også Jean Fourastiè, anførte arbejde, kap IV.

primære produkter med forarbejdede produkters priser – idet der kan formodes at være en afgørende forskel i produktivitetens udvikling for disse to grupper af varer, som netop er typiske produkter for henholdsvis de underudviklede og de højt udviklede områder. Da exporten fra de underudviklede områder domineres af primære produkter, mens importen væsentligt består af forarbejdede varer, vil man åbenbart på denne måde direkte få besvaret spørgsmålet om bytteforholdets udvikling. Såvel ECLA-undersøgelser som andre – herunder Hilgerd – benytter her bl. a. det fra engelsk udenrigshandel foreliggende relativt fuldstændige materiale. (Englands import har netop væsentligt bestået af primære produkter – de underudviklede landes typiske eksport – mens eksporten har været forarbejdede varer – de industrialiserede landes typiske eksport).

Det viser sig herved, at fra 70erne i sidste århundrede og op til den anden verdenskrig forbedredes Englands bytteforhold ret jævnt – med ialt 30–40 %. Der drages så heraf den slutning, at de underudviklede lande har lidt en tilsvarende forringelse af terms of trade. Da alt tyder på, at produktiviteten er steget langt kraftigere i de forarbejdede industrier end i den primære produktion (i de underudviklede lande), følger det, at de relative priser i gennemsnit skulle have bevæget sig lige modsat produktivitetsændringerne – således som ovenfor refereret fra ECLA I. Europa og U.S.A. har således ikke alene kunnet beholde hele fordelen af produktivitetsstigninger for sig selv – d.v.s. „undgået" en spredning til de underudviklede lande – men har tillige opnået at „presse" en del af fordelene ved de underudviklede landes fremskridt fra disse.

Det her refererede materiale er mangelfuldt i flere henseender, og en endelig afgørelse af problemet må formentlig udskydes til evt. mere pålidelige og fyldige data måtte blive tilgængelige. Det skal nævnes – blandt mange væsentlige mangler – at man kan formode, at en skævhed kommer ind, når man uden videre går ud fra, at de underudviklede landes bytteforhold bevæger sig modsat de højt udviklede landes. Der tænkes her ikke mindst på det allerede nævnte forhold, at forbedret bytteforhold for de højt udviklede lande i et vist omfang kan være et resultat af forbedret transportteknik og dermed ikke nødvendigvis vil betyde en ganske tilsvarende forringelse af de underudviklede landes bytteforhold.

Videre skal det nævnes, at selv om en spredning af realindkomststigningen finder sted via ændringer i bytteforholdet vil dette som ovenfor nævnt – de givne institutionelle forhold taget i betragtning – ikke nødvendigvis betyde en generel stigning i investering og/eller forbrug i de underudviklede lande, hvor de sektorer, som har direkte forbindelse med udlandet ofte er kontrolleret af de højere udviklede lande, således at resultatet ofte blot vil kunne blive en forøget betaling af rente og dividende til udlandet. Det er under alle omstændigheder ikke givet, at det underudviklede land i sidste ende vil „få glæde af" et forbedret bytteforhold[1].

11. I de omtalte ECLA-undersøgelser lægges der endvidere stærk vægt på de stadige vanskeligheder med betalingsbalancen, som Latinamerika har haft

[1] Jfr. *Relative Prices of Exports and Imports of Under-developed Countries,* UN, New York 1949, kap. VI og *Economic Survey of Europe in 1950,* ECE, Genève 1951, pp. 14–21.

i den sidste menneskealder. Forklaringen herpå – særlig som fremstillet i ECLA II, kap. II – er (så vidt jeg ved) ny og original og skal derfor kort gengives. Forinden skal der dog indskydes nogle almindelige bemærkninger om de vigtigste faktorer i den mekanisme, der bidrager til at opretholde ligevægten på betalingsbalancens løbende poster.

Den moderne teori om udligning af betalingsbalancens løbende poster lægger vægt på indkomstsvingningerne. Man kan som udgangspunkt tænke sig, at exporten fra et land pludselig vokser kraftigt som følge af en stigende efterspørgsel i udlandet efter vedkommende lands produkter. Alt andet lige vil denne forøgelse af exportens værdi, hvad enten den består i prisstigning og/eller mængdestigning, skabe et overskud på betalingsbalancens løbende poster. Men samtidig vil modgående bevægelser sætte ind. Exportstigningen giver i første omgang en indkomststigning af samme størrelse. De forøgede indkomster vil nu i et vist omfang blive forbrugt, hvorved efterspørgslen efter importvarer vil blive forøget, enten fordi forbrugsstigningen direkte vender sig mod importvarer eller fordi større forbrug af varer produceret i indlandet i regelen medfører en vis importstigning (af råvarer). Hertil kommer, at så snart forbruget af varer produceret i indlandet stiger, skabes der ny indkomster, som vil få forbruget til at stige yderligere bl. a. med deraf følgende importstigning. Resultatet bliver, at den oprindelige exportstigning vil give stødet til en indkomststigning, som vil være større end den oprindelige stigning i exportindkomst. Herved vil der, alt andet lige, blive en forøget import, hvorved der altså i og med selve det oprindelige overskud på betalingsbalancens løbende poster vil kunne opstå tendenser, som trækker frem mod en ny ligevægt på et højere niveau af disse løbende poster. Ganske på samme måde vil et underskud på betalingsbalancens løbende poster kunne sætte en bevægelse frem mod en ny ligevægt – men nu på et lavere niveau – i gang.

Hermed være naturligvis ikke sagt, at disse tendenser vil være tilstrækkelige til fuldstændig udligning. Man kan faktisk vise, at i mange tilfælde vil den her omtalte mekanisme ikke virke kraftig nok.

Det er imidlertid klart, at denne proces vil tage tid; men den vil være hurtigere arbejdende jo større den med en vis indkomststigning følgende importstigning vil være. Man kan også udtrykke det på den måde, at for at få udligning – eller en vis grad af udligning – skal indkomsten vokse meget kraftigt, hvis „tilbøjeligheden til import" (ved indkomststigninger) er lille. Og det tager således længere tid, før mekanismen får gjort sit arbejde[1].

Det bemærkes, at der i ECLA-undersøgelserne arbejdes med „den gennemsnitlige importkoefficient" (d.v.s. forholdet mellem total import og total nationalindkomst), mens det relevante åbenbart må være „den marginelle importkoefficient" (d.v.s. forholdet mellem den stigning i import, som følger af en (lille) stigning i nationalindkomst).

Det er blevet indvendt, at den marginelle importkoefficient må antages at være meget høj i alle lande – og (naturligvis) helt forskellig fra den gennemsnitlige importkoefficient – ja, under fuld beskæftigelse må den antages at blive

[1] Jfr. ECLA II, tabel 7, p. 37.

1. Hertil må dog anføres, at der formentlig vil kunne være store forskelle fra land til land. Den marginelle importkoefficient må nemlig afhænge, dels af hvilket realindkomstniveau man allerede er nået op på i vedkommende land, dels af udenrigshandelens struktur. Uden at foregribe empiriske undersøgelser over dette (herunder undersøgelser over hvorledes efterspørgselen efter forskellige goder påvirkes af indkomstændringer), kunne man således antage, at en indkomststigning i U.S.A. måske kun giver anledning til en relativt ganske lille importstigning. Den indenlandske produktion af varer er her meget alsidig, og specielt vil efterspørgselen i denne situation måske i vidt omfang rettes mod tjenesteydelser, som ikke importeres. Endelig vil en meget stor del af denne indkomststigning i et land som U.S.A. blive opsparet, hvilket naturligvis også vil gøre processen mere langvarig.

I England var – og er – importtilbøjeligheden derimod relativt[1] stor, hvilket betød, at en uligevægt på betalingsbalancen satte hurtigt arbejdende kræfter i gang, som trak hen mod en udligning af betalingsbalancen, og England var derfor „velegnet" som de underudviklede landes vigtigste handelspartner. Efterhånden som U.S.A. overtog denne rolle fra England, indtrådte der en kraftig svækkelse af den omtalte udligningsmekanisme på grund af U.S.A.s lave (og på grund af voksende beskyttelseslovgivning faldende) importtilbøjelighed. Heri skulle således findes en væsentlig grund til den sidste menneskealders betalingsvanskeligheder for de underudviklede lande[2].

Til belysning af problemet nævnes (ECLA II, p. 37), at hvis et land har en importtilbøjelighed på ¼ (25 %), vil i løbet af knap 2½ periode – en periode kan f. ex. være et kvartal – importstigningen kunne være nået op på halvdelen af den oprindelige eksportstigning. Hvis imidlertid importtilbøjeligheden kun er 1/30 (5 %) vil det kunne tage godt 13½ periode, – d. v. s. 5–6 gange så lang tid – før importen er vokset med halvdelen af den oprindelige eksportstigning. I det første tilfælde vil der næsten kunne være nået balance (95 % af eksportstigningen vil være dækket af importstigning) efter knap 8½ periode, mens det i sidste tilfælde vil kunne tage knapt 58½ periode, før dette niveau er nået.

Det bør understreges, at den her refererede analyse henleder opmærksomheden på noget åbenbart helt centralt – nemlig den tid, tilpasning kræver. Det er ikke nok at konstatere, at der er kræfter, som arbejder frem mod en ligevægt. Det er tillige afgørende at undersøge, hvor *hurtigt* disse kræfter virker.

12. Dette forhold bliver af særlig stor betydning for de underudviklede lande, når de påbegynder deres industrialisering. Hilgerd har vist[3], at en industrialisering „normalt" vil betyde, at importen af forarbejdede varer vokser – modsat af hvad man evt. ville være tilbøjelig til at mene. I første omgang er en sådan import faktisk en betingelse for industrialiseringen. Det betyder imidlertid, at for at bevare ligevægt på betalingsbalancens løbende poster må „im-

[1] Som det fremgår af det følgende, er det „relativt til" U.S.A.

[2] Det ligger udenfor denne artikels rammer at drage analogier om forholdet mellem Europa og U.S.A., men det er dog her fristende at nævne muligheden af, at man også ved denne forklaring får bidrag til en forklaring på Europas dollarvanskeligheder efter krigen.

[3] *Industrialization and Foreign Trade,* kap. V.

portkapaciteten" forøges. Men denne er – hvis lån eller gave ikke er opnåelig – betinget af eksportmængden kombineret med bytteforholdet mellem eksport- og importvarer, hvorfor det er af afgørende betydning, at det land (eller de lande), som leverer importvarerne, hurtigt vil reagere ved at efterspørge en større importmængde.

Hertil kommer så bytteforholdets helt centrale betydning for „importkapaciteten" og dermed for det tempo, i hvilket industrialiseringen kan gennemføres. – Der kastes hermed yderligere lys over udviklingen af bytteforholdet, som er omtalt ovenfor.

13. Med det foran givne skulle der tegne sig konturerne af „en model", hvor det økonomiske fremskridt er koncentreret til enkelte lande, og hvor der ikke umiddelbart synes at være („automatisk virkende") kræfter, som tenderer mod en udligning af realindkomstforskellene.

Man kan her – uden at denne model præciseres nærmere – forestille sig, at produktivitetsstigningerne er større i et område (A) end i et andet (B). Indenfor A vil der via lønstigninger finde en stadig spredning sted af fordelene ved de – indenfor forskellige sektorer af A – ujævnt fordelte produktivitetsstigninger. Derimod vil der ikke finde en spredning sted til B – ja, måske vil B tilmed som producent af primære produkter blive „frataget" sine egne realindkomststigninger via forringelse af bytteforholdet (terms of trade). Den stadig større produktion i A vil muligvis føre til formindsket importtilbøjelighed, hvilket evt. i forbindelse med ringere bytteforhold for B kan medføre, at B's „importkapacitet" ikke stiger, men muligvis er faldende. Heraf følger, at en industrialisering i B ikke bliver mulig uden ekstraordinære indgreb. Hertil kommer, at institutionelle forhold (herunder ejendomsretslige), som for en realistisk bedømmelse bør „indarbejdes i modellen", vil stille sig hindrende i vejen.

14. Dette er da også konklusionen i de fleste undersøgelser. De „ekstraordinære indgreb" kan være flere – den vigtigste er kapitaltilførsel udefra. Dette er nemlig ensbetydende med at forøge „importkapaciteten" og dermed muliggøre, at en af de underudviklede landes „onde cirkler" brydes.

Det er da mere end beklageligt, at „institutionelle forhold" i de overudviklede – og iøvrigt også i store dele af de underudviklede – lande i øjeblikket hindrer, at problemet for alvor angribes. Sagen er jo – som ovenfor anført –, at man på grund af yderst aktuelle trægheder i såvel kapitalens som arbejdskraftens mobilitet ikke kan sætte sig til at vente på, at det går af sig selv.

15. Det fremhæves i reglen, at relativiteten i begrebet „et underudviklet område" stedse bør haves for øje. Hvor selvfølgeligt dette end er, synes der dog at være grund til at understrege det – også fordi det er en frugtbar tanke. I selv det mest typiske „underudviklede" land findes der – ofte i eksportsektoren – „udviklede pletter". Og selv i de „udviklede lande" findes der „underudviklede pletter".

Af dette følger iøvrigt, at de her skitserede internationale problemer finder deres analogi indenfor de enkelte lande, hvor problemerne da bliver „bytteforhold", „importkapacitet" etc. mellem forskellige geografiske områder indenfor samme land eller mellem forskellige erhverv indenfor samme land. Dette næv-

nes kun for perspektivets skyld, idet spørgsmålet ikke vil blive nærmere behandlet i denne forbindelse.

Det skal ligeledes nævnes, at relativiteten i begrebet „underudviklet" viser hen mod – om man betragter hvert land under eet – at betragte ellers "udviklede" lande (som Vesteuropa) som „underudviklede", f. ex. i forhold til U.S.A. Omend den absolutte grad af udvikling turde være meget væsentlig, synes der ikke at være noget i vejen for at anvende nogle af de ovenfor refererede ideer på forholdet mellem sådanne lande med forskellig grad af „høj udvikling" og niveau.

Man kan følgelig forvente, at undersøgelser over de „egentlig uudviklede" landes problemer vil kunne give resultater, som vil være mere eller mindre direkte anvendelige for alle lande. Fra såvel nationale som internationale synspunkter kan man således anbefale en grundig gennemlæsning af ECLA I, II og III.